

A HADIÁRVÁK VÉDELME

ÍRTA

DR. ZOMBORY LÁSZLÓ

Az ERDÉLYI PÁRTFOGÓ EGYESÜLET TITKÁRA

KÜLÖNLENYOMAT A „BUDAPESTI HÍRLAP”-BÓL

KOLOZSVÁR

BONAVENTURA KÖNYVNYOMDA NYOMÁSA

1915

I.

A *Budapesti Hírlap*-ban Sándor József, a fiatalok brassói bírása a hadiárvak elhelyezésének problémájával foglalkozott nemrég egy hosszabb, figyelemreméltó cikkben. Helyesen mutatott rá arra, hogy ezzel a kérdéssel sürgősen foglalkoznia kell az államnak és a társadalomnak egyaránt, mert ez a kérdés csakis e két tényező együttes munkájával oldható meg eredményesen.

De ennél a pontnál önként felmerül a kérdés: hogyan történjék a hadiárvak helyzetének rendezése?

E kérdésre első helyen a gyámhatóságokra gondolhatnánk, mint amelyeknek feladata az árvák ügyeinek intézése. S valóban elismeréssel kell megemlékezni arról a munkáról, amit az árvaszékek a belügyminiszternek még 1914. november 20-án kelt rendelete szellemében a hadiárvak érdekében kifejtettek. És mégis azt kell mondanunk, hogy e kérdés megoldásának a gyámhatóságokra való bízása nem lenne szerencsés intézkedés. Az említett hatóságok működése formalitásokhoz van kötve, amelyeket működésük közben figyelmen kívül nem hagyhatnak s ezért, valamint az amúgy is igen nagy ügyforgalom miatt eljárásukban a legjobb akarat mellett sem lehet meg az a gyorsaság, amely épen a hadiárvak elhelyezésénél sok esetben elengedhetetlen.

Látszólagosan talán a gyámhatóságoknál is nagyobb szerepet lehetne juttatni az Országos Gyermekvédő Ligának. De épen azok, akik a Ligának tulajdonképeni célját ismerik s csak kis

gyakorlati érzékkel is bírnak, nem akarhatják, hogy e nagyjelentőségű kérdésnek a megoldása is *teljesen* a Liga hatáskörébe utaltassék. Ugyanis a Ligának úgy kialakult a maga *speciális* ügyköre, hogy *cél-szerűtlen volna azt a hadiárvák ügyének végleges odautalásával zavarni.*

A hadiárvák érdekében teendő intézkedéseket két nagy csoportra oszthatjuk.

Az első csoportba sorolhatók a hadiárvák érdekében teendő *sürgős*, a másodikba pedig *a kevésbbé sürgős* intézkedések.

Ilyen megkülömböztetés mellett az első csoportba sorolandók mindenekelőtt a hadisegélyt élvező anyák ellenőrzése abból a szempontból, hogy a kapott segítséget az árvák érdekeinek megfelelően használják-e fel. A napilapokban sajnos, sokat olvashatunk az e téren történő visszaélésekről. A személyes utánjárás és szigorúbb ellenőrzés ez irányban sürgősen szükséges. Sok olyan anya is van, aki kiskorú gyermekét koldulni küldi ; a vendéglőket, kávéházakat egy időben nagy számmal keresték fel jól öltözött gyermekek, akik mint hadiárvák a vendégektől adományokat gyűjtöttek ; sok, főleg a szegény néposztályhoz tartozó anya nehéz testi munkát végeztet gyermekével s a nyomor ürügye alatt elvonja az iskolától.

A háború folyamán a csavargó gyermekeknek egy új típusa keletkezett: „a század gyermekei”; ezek a gyermekek 10-14-es csoportokban odaszegődnek egy-egy menetszázadhoz vagy lábbadozó osztaghoz és éjjel-nappal ott tanyáznak a katonák között; hallgatnak és látnak sok olyasmit, ami lelkiüket megmételjezi.

Sok olyan anyát ismerünk aki tiszteletreméltó érzésből inkább gyermekeivel együtt nyomorog, semhogy azt a kis hadiárvét, az ő egyetlen örömét, kiadja maga mellől. Több ilyen nyomorgó családot volt alkalmunk látni s megfigyelni, mint satnyulnak el testileg napról-napra azok az ártatlan gyermekek. Megható az anyai szeretetnek ez a nagysága, de nemzeti jövőnk szempontjából némi aggodalomra is ad okot.

Ismeretes, hogy a III. Országos Patronázs-Kongresszus (Kassa) határozottan állást foglalt a mellett, hogy a gyermek mindaddig a család körében maradjon, amíg testi vagy lelki fejlődése ott veszélyeztetve nincs. Ez az elv azóta a gyakorlatban is nagyon bevált.

És mégis azt kell mondanunk, hogy sok olyan eset van, főleg a mostani viszonyok között, amidőn felsőbb szempontok azt kívánják, hogy a gyermek a családon kívül nyerjen elhelyezést. Annyi segélyt egy több gyermekes anya nem kaphat, amennyiből családját és magát fenttarthatná. Tegyük fel, hogy az anya keresethez jutna, – amint több ilyen esetet ismertünk, – mi lesz otthon a kis gyermekekkel? Az élet nagyon szomorú feleleteket ad erre a kérdésre, olyan feleleteket a melyekről a fiatalok bírái is sokat beszélhetnének.

Gyakori eset az is, hogy egy-egy különben is könnyelműbb nő, ilyen körülmények között a kenyérkeresetnek arra a szánalmas útjára lép, a mely ideig-óráig anyagi haszonnal jár ugyan, de előbb utóbb magának is, családjának is végromlását okozza. A mindennapi élet tapasztalataiból sok példát hozhatnák fel a mondottak illusztrálására.

Mindenesetre megállapítható, hogy nagyon sok olyan hadiárva van, aki még a család körében van, de a kinek jobb elhelyezéséről sürgősen gondoskodni kellene éppen a fentemlített okok miatt.

A legújabb idevágó statisztikai adatok szerint 1915. május 30-áig volt összesen 13.394 hadiárva. Ezek közül édes anyjánál van elhelyezve 91.35 százalék, kirendelt gyámjánál 3 százalék, egyéb hozzátartozójánál 4.29 százalék, jótékony családnál 0.15 százalék, örökbefogadónál 0.04 százalék, állami gyermekmenhelyen 2.01 százalék, jótékony egyesületeknél 0.12 százalék. Jelenleg tehát a hadiárvaknak 98.83 százaléka van családi körben elhelyezve.

Olyan adatok ezek, amelyek *első látszatra* megnyugtatólag, sőt felemelőleg hatnak az olvasóra. Elvitathatatlan hogy ezek a számok azt jelentik,, hogy a magyar nemesen érző lélekkel szereti a gyermeket, ragaszkodik hozzá. Ez olyan tény, a melyre jóleső érzéssel hivatkozhatunk.

A viszonyoknak *közelebbi ismerése után* azonban mást is fogunk kiolvasni ezekből a számokból.. A családi körben elhelyezett gyermekek nagy száma onnan *is ered*, hogy sok anya magánál tartja gyermekeit, jóllehet mindnyájan nyomorognak, éheznek.. Sokan éppen nyereszkedési vágyból nem adják ki gyermeküket, hanem munkaerejét bűnösen kihasználják. Egyik főok gyanánt kell megemlítenünk azt is, hogy június hónap végéig (amikor a statisztikát készítették) a megélhetési viszonyok *még nem voltak éppen annyira tarthatatlanok*, hogy a gyermekek ne maradhattak volna otthon. Azonban, amint erről sok esetben meggyőződünk, ezeknek

a család körében elhelyezett gyermekeknek nagy százaléka olyan viszonyok között él a család körében, hogy kedvezőbb elhelyezésük nemzeti és szociál-etikai szempontból sürgősen szükséges.

Tehát a hadisegítséget élvezők szigorú ellenőrzése, a hadiárva család helyzetének megfigyelése, a hadiárva, valamint a háború miatt apai felügyelet nélkül levő gyermekek részére napközi otthonok létesítése és végül az anyagi vagy erkölcsi okok miatt kedvezőtlen családi viszonyok között élő hadiárva sürgős elhelyezése kedvezőbb környezetbe, ezek azok a teendők, amelyek sürgős megoldásra várnak.

Aki már most ezeket a teendőket külön-külön átgondolja, igazat fog adni abban, hogy *ezek mind Olyan természetű föladatok, amelyeket sem a Liga, sem a fiatalok felügyelő hatósága, sem a gyámhatóságok, sem bármilyen más hatóság eredményesen nem végezhet.* Ezeknek a teendőknek a során sok olyan intézkedés szükségessége merül föl, *amelyek sablon szerint nem oldhatók meg, amelyek egyéni elbírálást és elintézését igényelnek.* Hogy csak egy példát mondjunk, hogyan volna képes a hatóság *amúgy is csekély számú munkaerejével* ellenőriztetni a hadisegítséget élvezőket, hogy a kiskorú árva érdekében hogyan használják a kapott pénzt?

Az elmondottak komoly megfontolása indította arra az Erdélyi Pártfogó Egyesületet (Kolozsvár, kir. ítélőtábla 112.), hogy a kolozsvári hadisegítséget élvezőket s a családi körben lévő hadiárvaakat egyes buzgó pártfogói által lelkiismeretesen ellenőriztesse és visszaélések esetén a további szükséges lépéseket megtegye.

Nagy jelentőséget tulajdonítok az úgynevezett napközi otthonoknak is, amelyekben a hadiárvákat és a *háború miatt az atyai szigort nélkülöző gyermekeket* kellene egész napon át elfoglalni. Kíváncsún tartanám azonban, hogy ezt a munkát *ne a tanításban amúgy is fáradt tanítókra és óvónőkre* bizzuk, hanem a munkamegosztás szempontjából *sokkal illőbb és hasznosabb* volna, ha az iskolán kívül álló lelkes egyének vállalnák e szép munkát.

A sürgős teendők között is a legfontosabb azoknak a hadi árváknak az elhelyezése, akik a családi körükben *csak máról-holnapra tengődnek, nyomorognak. Nemzeti szempontból megmérhetetlen az a kár,* ami ezeknek a nyomorban sínylődő, hiányosan táplálkozó gyermekeknek testi és lelki elsatnyulásából keletkezik. Megfelelő s ezt a célt szolgáló intézetek még nem létesülhettek, azért ezúton az árvák nem helyezhetők el. Egyesületünk már régebben fölhívást intézett a lelkeskedő papság útján *a jómódú, gyermektelen házastársakhoz, hogy egy-egy hadiárvát örökbe fogadjanak, vagy pedig egy bizonyos időre magukhoz fogadva, neveltetéséről gondoskodjanak.* Fölhívásunk nem is maradt eredmény nélkül ; már is az ország minden részéről kaptunk szebbnél-szebb jelentkezéseket, a társadalom minden osztályában akadnak nemesen érző lelkűk, akik készséggel elvállalják egy-egy kis hadiárvának egy bizonyos ideig való neveltetését, illetőleg örökbefogadását.

Lelkészeink között is sok van akinek nem kell a saját rokonairól gondoskodnia, s azért magára vállalja, hogy egy hadiárvát bizonyos időig nevelni fog.

E téren különösen szép feladat vár a mi hazafias papságunkra. A lelkeskedő papsága legjobban megtalálja a módját annak, hogy nyomorral küzdő hadi özvegyeket mozgalmunkról tájékoztasson és megmagyarázza nekik, hogy tulajdonképpen saját gyermekük érdekében tesznek, ha azok elhelyezését egyesületünkől kérik. Az árvákat csakis föltétlenül megbízható helyekre adjuk ki; *bejelentéseket még mindig elfogadunk.*

Az elmondott sürgős teendők, mint láttuk, mind olyan természetűek, hogy azoknak eredményes, sikeres végzését hatóságoktól nem is kívánhatjuk.

Tekintve már most azt, hogy *a patronázs-egyesületek egyik legfőbb célja, a züllés veszedelmének kitett fiatalok védelme, s ennek a célnak az elérésében hivatásos pártfogók és patronessek lelkes és gyakorlott munkájára számíthat, a hadi-árvák érdekében kifejtendő sürgősebb természetű munkák elvégzésére a patronázs-egyesületeket tartjuk a legalkalmasabbaknak.*

II.

Rátérhetünk már most azoknak a teendőknek a tárgyalására, a melyeknek célja ugyancsak a hadi árvák sorsáról való gondoskodás, de a melyek természetüknél fogva nem olyan sürgősek, mint az előbb említettek.

Ha a fent jelzet módon sikerült jól elhelyezni a hadi árváknak azt a részét, amely a segélyre *sürgősen* reászorul, valóban értékes munkát végeztünk. Még sem szabad azt gondolnunk, hogy ezzel mindent meg tettünk, a mit a hadi árvák érdekében tennünk kellett.

Nagyon sok olyan hadiárva lesz még, a ki a családjá körében valahogyan csak meg van, de a kinek jövője szempontjából a családjá körében való meghagyása nem megoldás.

Azokra az árvákra gondolok, a kikről nagyon nehéz viszonyok között és nagy megerőltetéssel *ideig-óráig* még gondoskodni tudnak hozzátartozói, de a kiknél ez a gondoskodás rövidesen megszűnhetik.

Fontos feladata lesz az államnak, hogy a maga idején és kellő előrelátással tegyen meg mindent azokért az árvákért, a kiknek atyja a hazáért életét áldozta fel.

Az előbbieken már reá mutattunk azokra a teendőkre, a melyeket a hadi árvák érdekében a társadalomnak kell megtennie.

A hadi árvák *további* sorsáról való tervszerű, intézményes gondoskodást azonban első sorban állami feladatnak kell tekintenünk.

S nincs is okunk kételkedni abban, hogy az állam hivatott vezetői ez irányban mindent meg fognak tenni. Már is több olyan tervnek a hire hallatszik, a mely a hadiárva *fiúk* jövőjének rendezésével foglalkozik. El kell ismernünk, hogy épen nemzeti létezésünk, jövőnk szempontjából *bizonyos prioritás jogosult a hadiárva fiúk érdekében*, a kiknek céltudatos kiképzéséhez s testileg-lelkileg ép férfiakká való felneveléséhez nagy nemzeti érdekek fűződnek.

Épen azért nyugodtak lehetünk, hogy az állam a hadiárva fiúk érdekében minden szükséges intézkedést meg fog tenni.

Legyen szabad azért e helyen főleg arra felhívni az illetékesek figyelmét, hogy a hadiárva *leányok* sorsáról való *intézményes gondoskodás* szociál-etikai és nemzetgazdasági szempontból ugyancsak elodázhatatlan kötelességeket ró reánk.

A nőkérdés nagy problémái épen a háború következtében sürgősen megoldandó feladatok elé fogják állítani az államot és a társadalmat.

Mert az nyilvánvaló, hogy a férfiak számának a háború miatt előálló abnormálisan nagy csökkenése egyidejűleg és hasonló arányban csökkenti a tehetőségét annak, hogy a *nők természetes hivatásuknak keretében*, tehát mint családanyák, helyezkedhessenek el a társadalomban.

Föltétlenül emelkedni fog tehát azoknak a nőknek a száma, akik tudományos és más kenyérkereseti pályákon igyekeznek majd megélhetésüket biztosítani. Ez a törekvésük előreláthatólag a múlt-hoz viszonyítva eredményesebb is lesz.

Attól azonban joggal tarthatunk, hogy a férj-

hezmenetel lehetőségének rendkívüli nagy csökkenése az alsóbb néposztály körében igen károsan fogja éreztetni hatását.

Nem kívánhatjuk, hogy abban a nagy társadalmi, *gazdasági és ipari zűrzavarban*, amelyet a háború eredményezett, a szegényebb néposztály és ennek leányai *önmaguktól* megtalálják a megélhetés útjait.

Itt tehát irányításra lesz szükség. A társadalom és állam együttes munkásságának az lehetne tehát az első és legfőbb célja, hogy a megfogyatkozott férfimunkaerőt *ahol csak a dolog természete megengedi*, női munkaerővel pótolja, s a szegényebb néposztályok leányai számára minél több munkalehetőséget biztosítson.

Mert a nők bűnözésének a megakadályozására egyik leghathatósabb eszköznek az bizonyult, ha őket az ő nőiességüknek megfelelő munkához és keresethez segítjük.

Sajnosán tapasztaljuk azonban, hogy ennek az eszköznek az alkalmazása csak akkor jár sikerrel, ha az illető nő *még nem lépett* a bűnözés útjára.

Ugyanis a patronázs-egyesületek csaknem minden munkása meggyőződhetett arról, hogy a bűn útjára tévedt fiatalkorú nőknek a munkás, erényes életre való visszavezetése alig-alig sikerül. Ideig-óráig vissza lehet tartani őket a rossztól, kivált amíg valamely intézetben vannak, *de cselekvési szabadságuk visszanyerésének arányában visszatérnek a bűn útjára*.

Egy másik általános érvényű tapasztalat, hogy annál nehezebb valamelyik fiatalkorú nő (leány) megmentése és a jó útra való visszavezetése, s

annál kevesebb eredménnyel jár az erre irányuló munka, minél fiatalabb korban tévedt az illető a bűnözés útjára.

Nem lehet a feladatunk, hogy e cikk keretében a nők kriminálítására vonatkozó büntetőjogi felfogásokat vizsgálat tárgyává tegyük s e feltűnő jelenség okait lélektani, biológiai és szociál-etikai alapon megfejteni akarjuk.

Legyen szabad azért csak arra utalnunk, hogy a fentemlített két tapasztalati tény bizonyítására az életből számtalan példát hozhatnánk fel. Nemcsak az Egyesületünkben előforduló esetek, de a fiatalkorúak bíráinak ez ügyre vonatkozó nyilatkozatai, valamint a nővédelmi mozgalmak számos kiváló vezetőjének véleménye megerősíti ezt a két tapasztalati tényt.

Ha tehát a nők criminalitása ellen a társadalom eredményesen akar küzdeni és védekezni, ezt a legsikeresebben a maga idejében alkalmazott preventív intézkedésekkel érheti el.

Akkor kell segítenünk, a mikor még nem késő; igyekezzünk megakadályozni azt, hogy a bűn útjára lépjenek azok, akik eddig még el nem romlottak, de környezetükben állandóan a züllés veszélyének vannak kitéve.

Az újabbkori büntetőjogban mindinkább kifejezésre jut az az elv, hogy a társadalomnak, a bűnözés elleni védekezésében nem a megtorlás az egyedüli eszköze s a praeventio, a megelőzés elve a modern büntetőtörvénykönyvekben mind jobban érvényesül.

A fiatalkorúak bíróságáról szóló magyar törvény szerint is a bűnöző fiatalkorúval szemben alkal-

mázandó intézkedéseknek az a fő célja, hogy lehetőleg útját vágják a fiatalkorú további bűnözésének. *A női fiatalkorúaknál különösen* nem volna szabad megvárnunk, hogy az illető olyasmit kövessen el, ami miatt a fiatalkorúak bírójának a törvény intézkedéseit kelljen alkalmaznia. E téren *igazi megelőzésre* van szükség.

S ezt elérjük azzal, ha otthont létesítünk olyan leánygyermek számára, *akik még nem romlottak, de környezetükben a züllés biztos veszélyének vannak kitéve.*

Az ilyen „Otthon”-okba felveendők lennének a szegényebb néposztályokhoz tartozó hadiárva-leányok, továbbá a háború folytán nyomorba jutott családok leánygyermekai, akik helyzetüknél fogva joggal tekinthetők *züllés veszélyének* kitett gyermekeknek. Ezekben az otthonokban 18-20 éves korukig maradnának az ott elhelyezett leányok. Alapelve lenne az otthonnak, hogy *ne kisasszonyokat* neveljen, hanem az egész kiképzés és nevelői munka arra irányuljon, hogy az a leány a *saját* társadalmi körében értékes egyénné váljon. A kötelező elemi iskolai oktatáson kívül meg kellene tanulniok mindent, amire a háztartásban szükség van. Különösen kiemelem a fehérnemű szabást és varrást, konyha és díszkertészetet, különböző *produktív* házi ipari munkákat, stb. Nagy jelentősége lenne annak is, hogy a növendékek testi és értelmi fejlődésükhöz mértelen elsajátítsák a legszükségesebb egészségügyi ismereteket (táplálkozás, tisztálkodás, *betegápolás*, az első segély nyújtás a balesetknél, *csecsemő és gyermekápolás*, járványok elleni védekezés stb.).

Ha az ilyen otthonok vezetői igazán *hivatásos*, nemes lelkű s kellő szakértelemmel bíró nők lesznek, meg fogják találni a *helyes módját* és *idejét* annak is, hogy a gondjaikra bízott leánygyermekeket az édesanya gondos szeretetével tájékoztassák egyes élettani jelenségekről is. Statisztikai adatokkal igazolható, hogy a bűn útjára tévedt fiatalkorú nők nagy százalékánál éppen ez az irányú tudatlanság játszott nagy szerepet.)

Az intézet feladatává kellene tenni a növendékek elhelyezéséről, állásba juttatásáról való gondoskodást is, mert enélkül az intézet fél munkát végezne.

Ha a növendékek kiképzésénél a vezetőség figyelemmel lesz arra, hogy milyen gazdasági, ipari és kereskedelmi stb. körökben nyilvánul meg különösebb kereslet a női munkaerők után, a kikerülő növendékek elhelyezése nem fog nagyobb gondot okozni.

Az *ilyen* Otthonból kikerülő növendéket nyugodtan bocsáthatnánk ki az élet küzdelmébe.

A vallás-erkölcsi alapon építő és a munkás, dolgos élet megkedveltetésére irányuló nevelés megedzi az akaratot s nagy ellenálló erőt ad a rosszal szemben.

Az a leány, aki a testi és lelki fejlődés legkritikusabb éveiben, amidőn a lélek minden külső impressió iránt oly fogékony, megóvatott az eltévelyedéstől s akivel ebben a korban megszerettük a szép, nemes életet, aki anyai szeretettel és a maga idejében felvilágosítottatott a bűnös élet nyomán járó sok és nagy testi-lelki kárról, az ilyen leány erős lélekkel és okosan *fogja meg-*

állani helyét az életben. S ha netalán valaha emberi gyarlóságból tévedne is, tévedése nem igen lesz oly nagy, hogy az az egész társadalom kárára legyen s hogy abból, a jó útra visszatérni ne tudjon.

A magyar asszonyok és leányok hazafiságuknak, nemes emberszeretetüknek oly sok és gyönyörű jelét adták a háború ideje alatt, hogy a hadiárvák érdekében is a legnagyobb bizalommal és reménységgel fordulunk ahhoz a sok önfeláldozó, fáradást nem ismerő szívhez.

A közelgő borús őszi napokban s a reánk váró nehéz télben az a gondolat legyen ami lelkünknek éltető napja s igaz, benső öröme, hogy mentsük meg azt a sok-sok ártatlan gyermeket, aki hiába várja vissza édes atyját . . .

A szeretet találékony, a szeretet nem ismer akadályt, nem ismer lehetetlent.

Ha igaz, nagy szeretet él lelkünkben, mindnyájan megérezzük, hogy hol, mikor és hogyan segítsünk.

Egy lelkes magyar asszony, Vay Gáborné grófné mondotta nemrég, hogy „a század legnagyobb kegyetlensége az lenne, ha a hadiárvák között maradna akárcsak *egy is*, aki atyja dicsőségéért nyomorogna vagy elpusztulna. Mi bízunk benne, hogy *mindenki* aki itthon maradt, mindent meg fog tenni a hadi árvákért, akiknek atyja a hazáért és ami védelmünkért életét áldozta. Hadd hallják meg a messze idegenben küzdő hős véreink, hogy amíg ők a hazáért küzdenek, addig mi itthonmaradtak az ő gyermekeiket, a magyar hazának legdrágább kincseit védjük, óvjuk és értük minden áldozatot meghozunk.”